

YERBODOMI CHUFA (GYPERUS ESCULENTUS L) O'SIMLIGINI KELIB CHIQISHI VA TARIXI

Rustamova Gulnoza Yusufjonovna

Ismatullayeva Malika Yoqibjon qizi

gulnozarustamova168@gmail.com

malikaismatullaeva799@gmail.com

O'rmon xo'jaligi ilmiy-tadqiqot instituti

Andijon filiali ilmiy xodimlari

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yer bodomi chufa (Gyperus esculentus L) o'simligining kelib chiqish tarixi, dorivor xususiyatlari, yetishtirish texnologiyasi xaqida batasil ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: ildiz , poya, barg, gul, ildiz meva yer bodom.

Annotation: The article provides detailed information about the history, medicinal properties and cultivation technology of the edible almond plant (Gyperus esculentus L.).

Keywords: root, stem, leaf, flower, tuber, fruit, ground almond.

Respublikamizda barcha tarmoqlarda olib borilayotgan islohotlar qatorida o'rmon xo'jaligida ham bir qancha islohotlar amalga oshirilmoqda. Buning natijasida o'rmon ekinlar strukturasining yangicha tizimi joriy qilinmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 20 maydagi "Dorivor o'simliklar xom ashyo ba'zasidan samarali foydalanish, qayta ishlashni qo'llab-quvvatlash orqali qo'shimcha qiymat zanjirini yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-139-son farmonida tumanlar qizilmiya, za'faron, kavrak, lavanda, steviya, moychechak, na'matak, ravoch, mavrak, dalachoy, tog'rayhon, bo'ymadaron, kiyik o'ti, kovul, qalampir yalpiz va

boshqa dorivor o'simliklar yetishtirish bo'yicha hududlar kesimida ixtisoslashtiriladi. Bunda, 2022 yildan 2026 yilgacha 36 000 gektar maydonda yangi dorivor o'simliklar plantatsiyalari tashkil etish topshiriqlari berilgan jumladan o'rmon xo'jaligi bo'limlarida dorivor o'simliklarni ko'paytirish va uning xom-ashyosini tayyorlash sohasini rivojlantirish bo'yicha alohida chora tadbirlar amalga oshirilmoqda. Mamlakatimizda oziq-ovqat ishlab chiqarishni ko'paytirish ustuvor vazifalardan bo'lib, ushbu ilmiy ishda yangi moyli o'simlik yerbodomi (*Chufa-Gyperus esculentus* L) mahalliy sharoitga moslashtirish texnologiyasini ishlab chiqish, fermer xo'jaliklarga joriy etish, aholini to'yimli o'simlik moyi bilan ta'minlash maqsad qilib olingan. O'simlik moyi bilan aholini to'liq ta'minlashda respublikamizda muammolar mavjud. Shu sababli mahalliy sharoitda ekiladigan moyli o'simliklar qatoriga introduksiya qilinadigan, qimmatli moy beruvchi, mintaqamizga mutlaqo begona bo'lgan chufa o'simligi moslashtirilmoqda. Chufa yoki yerbodomi (*Cyperus esculentus* L.) – oilasiga mansub o'simlik bo'lib, ko'p yillik o't o'simliklar turkumiga kiradi. Chufa o'simligi bir vaqtlar yerda taxminan 2 million yil oldin yashagan zinjantroplar deb

1-rasm Chufa yoki yer bodom (lat. *Cyperus esculentus*)

ataladigan o'simliklarning asosini tashkil etgan. Bundan tashqari, qadimgi misrliklar tomonidan faol ravishda yetishtirilgan, chunki u eng muhim ozuqaviy qiymatga ega bo'lgan. Buni Qadimgi Misr poytaxti yaqinidagi eramizdan avvalgi II-III ming yilliklarga oid qabrlardan topilgan chufa arxeologik topilmalari tasdiqlaydi. Shimoliy amerikaliklar uchun chufa ming yillar davomida Osiyo xalqlari uchun guruch yoki Yevropa uchun bug'doy kabi asosiy oziq-ovqat mahsuloti bo'lganligidan xabardormiz Umuman olganda, chufa qadim zamonlardan beri oziq-ovqat uchun ishlatilgan. Chufa subtropik o'simlik hisoblanadi turli mamlakatlarda madaniyat turlicha ataladi: Ispaniyada - chufa, Italiyada - maydalangan bodom, Misrda - sakitt, Sudanda nebbu. Tashqi o'simlik haqiqatan ham oddiy o'simtaga o'xshaydi ko'plab barg to'plamlarida 240 yoki undan ko'p yig'ilgan 30 dan 100 sm gacha bo'lgan mo'rt uchburchak kurtaklar bilan kuchli, zich butalar. Har bir qatlamli to'plam 3-11 bargdan iborat. Barglari o'simtasimon, chiziqsimon, o'qsimon va lansetsimon, yashil, o'smagan. Ildizi piyozsimon, ildizpoyalari yupqa, 5-8 dan 20-25 sm gacha chuqurlikda ildiz shaklida qalinlashgan. Chufa ildizlari xushbo'y, valerian kabi hidli. O'zining tarixiy oilasida O'rta yer dengizi va Shimoliy Afrika chufa hayotining ikkinchi yarmida gullaydi va meva beradi. Gullari mayda, biseksual, murakkab soyabon shaklidagi inflorescences to'plangan. Ukraina sharoitida madaniyat kamdan-kam hollarda gul kurtaklari hosil qiladi va faqat ildiz mevalari bilan ko'payadi. Shuning uchun u bu erda bir yillik o'simlik sifatida o'stiriladi. Ildizlar ko'chatlar paydo bo'lganidan 35-40 kun o'tgach shakllana boshlaydi. Ildiz tizimi yaxshi rivojlangan, ko'plab ingichka ildizpoyalari bo'lib, ularda ko'p sonli yaxshi sharoitlarda mingtagacha uzunligi 3 sm gacha va eni 0,5-1 sm gacha bo'lgan mayda cho'zinchoq tugunlar hosil bo'ladi sarg'ish yoki pushti rang bilan och to'q jigarranggacha. Er yuzasida 3-6 ta ko'ndalang okullar mavjud. Pulpa oq, ta'mi shirin, konsistensiyasi qattiq va tiniq Chufa ildizida 20-27% yog', 15-20% saxaroza, 25-30%

kraxmalli moddalar mavjud. Shunisi e'tiborga loyiqki, chufa Fivada qadimgi Misr davlatining poytaxti arxeologik qazishmalar paytida topilgan. Quritilgan o'simlik qoldiqlari eramizdan avvalgi ikkinchi yoki uchinchi ming yilliklarga oid qabrlarga ehtiyotkorlik bilan joylashtirilgan. Yupqa, tekis, uchburchak shaklidagi kalta poyalarda eni 3-10 mm bo'lgan ko'p sonli yassi chiziqli qattiq barglari bor. Gullari mayda, o'zga tashlanmaydigan, ikki jinsli, soyabon to'pgulda to'plangan, shamol bilan changlanadi. Mo'tadil kengliklarda chufa normal o'sadi va tugunlar hosil qiladi, lekin gullamaydi. Chufa tuproqqa oddiy emas, lekin unumdor, bo'sh tuproqlarda eng yaxshi hosilni beradi, quyoshli joylarni va o'rtacha sug'orishni afzal ko'radi va botqoqlangan tuproqlarda yomonroq o'sadi. Chufa mevalari yuqori yog'li tarkibga ega bo'lgan kichik, zich ildiz mevalari. Bugungi kunda hosil nafaqat pishirish uchun, balki sifatli va ozuqaviy qiymati bo'yicha zaytun moyi bilan osongina raqobatlasha oladigan qimmatbaho o'simlik moyini olish uchun ham qo'llaniladi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 26 noyabrdagi PQ-4901-son qarori
2. O'zbekiston sharoitida "Cyperus esculentus L. o'simligini etishtirish. O'zbekiston qishloq va suv xo'jaligi maxsus soni (2) 2023 30 b.
3. Kuznestov Nikolay Nikolayevich Quyi Volga mintaqasining janubiy qora tuprog'ida bog'ning sho'r va qizilmiya lofantlarini yetishtirishning agrotexnologik usullari. 2011 yil q.x.f.n,
4. ["Cyperus esculentus L. - O'simliklar ro'yxati".](#)
5. www.theplantlist.org.
6. <https://leplants.ru/hyssopus/#s1>
7. <http://www.fao.org/faostat>